

Sztuka po 1900 roku : modernizm, antymodernizm, postmodernizm / Hal Foster, Rosalind Krauss, Yve-Alain Bois, Benjamin H. D. Buchloh, David Joselit. – Wydanie I. – Warszawa, 2023

Spis treści

Wskazówki dla czytelnika	12
Przewodnik czytelnika	14
Wprowadzenia	16
Psychoanaliza a modernizm HF	17
Społeczna historia sztuki. Wzorce i koncepcje BB	24
Formalizm i strukturalizm YAB	34
Poststrukturalizm i dekonstrukcja RK	42
Globalizacja, sieci i konglomerat jako forma DJ	51
1900-1909	
1900a Sigmund Freud publikuje w Wiedniu <i>Objaśnianie marzeń sennych</i> ; narodziny psychoanalizy zbiegają się z rozkwitem ekspresyjnej twórczości Gustava Klimta, Eгона Schielego i Oskara Kokoschki.	64
1900b Henri Matisse odwiedza Auguste'a Rodina w jego paryskiej pracowni; nie akceptuje stylu rzeźbiarza.	69
1903 Paul Gauguin umiera na Markizach w Polinezji Francuskiej; malarstwo Gauguina, nawiązujące do tradycyjnej sztuki tubylców, wywiera wpływ na wczesne prace André Deraina, Henri Matisse'a, Pabla Picassa i Ernsta Ludwiga Kirchnera. <i>ramka: Egzotyczne i naiwne</i>	76
1906 Paul Cézanne umiera w Aix-en-Provence; śmierć Cézanne'a i wystawy retrospektywne Vincenta van Gogha i Georges'a Seurata w poprzednim roku oznaczają przejście postimpresjonizmu do historii, jego miejsce zajmuje fowizm. <i>ramka: Roger Fry i grupa Bloomsbury</i>	82
1907 Pablo Picasso przypuszcza atak na sztukę tradycyjną swoimi nowatorskimi, wyraźnie inspirowanymi sztuką prymitywną <i>Pannami z Avignon</i> . <i>ramka: Gertrude Stein</i>	

1908 Wilhelm Worringer publikuje *Abstraktion und Einfühlung*, gdzie przeciwstawia sztukę abstrakcyjną przedstawiającej, ukazując tę pierwszą jako wyraz wycofania się ze świata, tę drugą - jako wyraz zaangażowania; rozbieżność tę zgłębiają - każdy na swój sposób - niemiecki ekspresjonizm i angielski wertycyzm. 97

1909 F.T. Marinetti publikuje pierwszy *Manifest futurystyczny* w paryskim „Le Figaro”; po raz pierwszy awangarda korzysta ze środków masowego przekazu, by rzucić wyzwanie historii i tradycji. 102

1910-1919

1910 *Taniec II* i *Muzyka* Henri Matisse'a skrytykowane na Salonie Jesiennym w Paryżu; w obrazach tych artysta ze skrajną konsekwencją realizuje koncepcję „dekoratywności” w sztuce, tworząc rozległe płaszczyzny koloru trudne do ogarnięcia wzrokiem. 112

1911 Pablo Picasso zwraca do Luwru dwie „pożyczone”, a w istocie skradzione przez inną osobę, iberyjskie kamienne głowy; zmienia styl i wraz z Georges'em Braque'em zaczyna rozwijać kubizm analityczny. 118
ramka: Guillaume Apollinaire

1912 Narodziny kolażu kubistycznego w czasie, ścierania się sprzecznych nurtów w kulturze, w życiu społecznym i politycznym; w poezji nadal znaczący wpływ ma symbolizm, rozwija się kultura masowa, a socjaliści protestują przeciwko wojnie na Bałkanach. 124

1913 Robert Delaunay wystawia w Berlinie cykl obrazów *Okna*; w Europie trwa dyskusja nad problemami i paradygmatami sztuki abstrakcyjnej. 130

1914 Władimir Tatlin pracuje nad konstruktywistycznymi formami przestrzennymi, a Marcel Duchamp przedstawia ready made; te pierwsze przekształcają kubizm, drugie z nim zrywają; w ten sposób obaj artyści dokonują dopełniającej się krytyki tradycyjnych środków wyrazu w sztuce. 137
Ramka: „Peau de l’Ours”

1915 Kazimierz Malewicz pokazuje swoje suprematystyczne płótna na wystawie 0.10 w Piotrogradzie, porządkując w ten sposób rosyjskie formalistyczne koncepcje sztuki i literatury. 142

1916a W Zurychu powstaje międzynarodowy ruch dada jako reakcja na katastrofę I wojny światowej oraz na prowokacje futuryzmu i ekspresjonizmu. 147
ramka: Czasopisma dadaistyczne

1916b Paul Strand publikuje swoje zdjęcia na łamach wydawanego przez Alfreda Stieglitza magazynu „Camera Work”; tworzy się amerykańska awangarda, skupiona wokół złożonej relacji między fotografią a innymi dziedzinami sztuki. 154

ramka: Armory Show

1917a Po dwóch latach intensywnych poszukiwań Piet Mondrian ostatecznie zwraca się ku abstrakcji i zmierza w stronę neoplastycyzmu. 160

1917b W październiku wychodzi w Lejdzie pierwszy numer miesięcznika „De Stijl”, redagowanego przez Theo van Doesburga; po 1922 roku pismo ukazuje się nieregularnie, ostatni numer, datowany na 1932 rok, poświęcony jest pamięci van Doesburga, który zmarł krótko przedtem w szwajcarskim sanatorium. 166

1918 Marcel Duchamp maluje swój ostatni obraz *Tu m'*, podsumowujący jego nowatorskie poczynania w sztuce, takie jak wykorzystanie przypadku, ready made i statusu fotografii jako „wskaźnika”, ramka: Rose Sélavy 172

1919 Pierwsza od trzynastu lat wystawa indywidualna Pabla Picassa w Paryżu; pojawienie się pastiszu w jego twórczości zbiega się z mającą szeroki zasięg reakcją antymodernistyczną. 178

ramka: Siergiej Diagilew i Balety Rosyjskie

ramka: Rappel á l'ordre

1920-1929

1920 Pierwsze Międzynarodowe Targi Dadaistyczne w Berlinie; rozdźwięk między sztuką awangardową a tradycyjną prowadzi do upolitycznienia praktyki artystycznej i pojawienia się fotomontażu jako nowego środka wyrazu. 186

1921a W *Trzech muzykantach* Pablo Picasso odwołuje się do klasycystycznego malarstwa Nicolasa Poussina, rozwijając kubizm syntetyczny, nurt dominujący w powojennym modernizmie. 192

ramka: Sceny z życia bohemy

1921b Artyści z moskiewskiego Instytutu Kultury Artystycznej uznają konstruktywizm za kierunek w sztuce wychodzący naprzeciw potrzebom nowego społeczeństwa. 198

ramka: Radzieckie instytucje kulturalne

- 1922 Hans Prinzhorn publikuje *Bildneri der Geisteskranken*, w którym analizuje dzieła Paula Klee i Maxa Ernsta jako przykłady „sztuki umysłowo chorych”. 204
- 1923 W Weimarze zostaje otwarta pierwsza wystawa Bauhausu, najważniejszej w XX wieku szkoły sztuki nowoczesnej i wzornictwa. 209
- 1924 André Breton wydaje pierwszy numer „La Revolution Surrealiste”, przedstawiając zasady estetyki surrealistycznej. 214
ramka: Czasopisma surrealistyczne
- 1925a Wystawa Sztuki Dekoracyjnej w Paryżu zwiastuje narodziny nowoczesnego kiczu; koncepcja domu-maszyny Le Corbusiera staje się koszmarem modernistów; projekt klubu robotniczego Aleksandra Rodczunki opowiada się za nową relacją między ludźmi a przedmiotami. 220
ramka: Czarne deco
- 1925b Kurator Gustav F. Hartlaub organizuje w Kunsthalle w Mannheim pierwszą wystawę grupy Neue Sachlichkeit (Nowa Rzeczowość), wpisującą się w międzynarodową tendencję do *rappel á l'ordre*; swoisty „realizm magiczny” prac tych artystów zwiastuje koniec ekspresjonizmu i dadaizmu w Niemczech. 226
- 1925c Oskar Schlemmer publikuje *Die Bühne im Bauhaus*, przedstawiając manekina i robota jako wzory nowoczesnych aktorów; inni artyści, a zwłaszcza artystki związane z dadaizmem badają potencjał alegoryczny lalki i kukielki. 232
- 1925d Trzeciego maja odbywa się publiczny pokaz filmów awangardowych pt. *Der absolute Film*; w programie są eksperymentalne prace Hansa Richtera, Vikinga Eggelinga, Waltera Ruttmanna i Fernanda Légera; artyści dążą do wykorzystania filmowych środków przekazu w sztuce abstrakcyjnej. 238
- 1926 W Hanowerze powstają *Der Demonstrationraum* El Lissitzky'ego i *Merzbau* Kurta Schwittersa; konstruktywiści i dadaści wypracowują koncepcję muzeum jako archiwum oraz alegorię przestrzeni modernistycznej jako melancholii. 244
- 1927a René Magritte, uprawiający w Brukseli sztukę użytkową, przyłącza się w Paryżu do surrealistów; w swym malarstwie gra idiomami z reklam i niejednoznacznościami języka i przedstawienia. 248

1927b Constantin Brancusi tworzy odlew Nowo narodzonego w stali nierdzewnej; rzeźba wywołuje ostry spór w kwestii rozróżnienia między sztuką wysoką a produkcją przemysłową; kulminacją sporu staje się proces w USA w sprawie Ptaka w przestrzeni Brancusiego. 252

1927c Charles Sheeler zostaje zatrudniony do wykonania zdjęć nowego kompleksu fabryk Forda nad River Rouge; amerykański modernista nadaje wymiar poetycki fotografowanym obiektom przemysłowym; Georgia O'Keeffe przeniesie takie podejście do przedstawień świata Natury. 256
ramka: MoMA i Alfred H. Barr jr

1928a Publikacja *Unizmu w malarstwie* Władysława Strzemińskiego, a następnie książki o rzeźbie, *Kompozycja w przestrzeni*, napisanej wspólnie z Katarzyną Kobro, oznacza apogeum międzynarodowego zasięgu konstruktywizmu. 262

1928b Publikacja *Die neue Typographie* Jana Tschicholda potwierdza wpływ radzieckiej awangardy na opracowanie graficzne książek i reklamę w krajach Europy Zachodniej i jest świadectwem powstawania stylu międzynarodowego.

1929 Wystawa *Film und Foto* w Stuttgarcie, zorganizowana przez Deutscher Werkbund, trwająca od 18 maja do 7 lipca, ukazuje różnorodność form rozwoju fotografii i między-narodowych dyskusji nad środkami przekazu, jakimi są film i fotografia; wystawa stanowi przełomowy moment rozwoju dwudziestowiecznej fotografii i daje początek nowej teorii, krytyce i historiografii tej dziedziny sztuki. 274

1930-1939

1930a Wprowadzenie w latach 20. i 30. masowej konsumpcji i czasopism modowych w Republice Weimarskiej stworzyło nowe ramy produkcji i dystrybucji fotografii. W rezultacie wyłoniła się grupa liczących się fotografek. 282

1930b W recenzji *L'art primitif* w „Documents” George Bataille uwidacznia rozłam w awangardowym podejściu do prymitywizmu i głęboki podział wśród surrealistów. 287
ramka: Carl Einstein

1931a Alberto Giacometti, Salvador Dali i André Breton publikują teksty dotyczące „obiektów o symbolicznych funkcjach” w czasopiśmie „Le Surrealisme au service de la revolution”; surrealistyczna estetyka fetyszyzmu i fantazji wkracza do królestwa przedmiotów. 292

- 1931b Kiedy Joan Mirò utwierdza się w zamiarze „zabicia malarstwa”, a Alexander Calder zastępuje swoje delikatne mobile statecznymi stabilami, europejskie malarstwo i rzeźba przejawiają nową wrażliwość, która odzwierciedla koncept „bezformia” Georges’a Bataille’a. 297
- 1933 Portret Lenina - fragment muralu pędzla Diega Rivery na Rockefeller Center wywołuje skandal; meksykańscy muraliści malują murale o tematyce polityczno-społecznej w różnych amerykańskich miastach, tworząc precedens dla politycznej, awangardowej sztuki w USA. 303
- 1934a Podczas pierwszego kongresu Związku Pisarzy ZSRR zostaje określona doktryna radzieckiego socrealizmu. 308
- 1934b Henry Moore w Celach rzeźbiarza formułuje brytyjską estetykę rzeźbiarstwa bezpośredniego, którego założenia są zawieszane pomiędzy figuratywnością a abstrakcją, pomiędzy surrealizmem a konstruktywizmem. 314
- 1935 Walter Benjamin pisze *Dzieło sztuki w dobie reprodukcji technicznej*, André Malraux wprowadza koncepcję „muzeum wyobraźni”, a Marcel Duchamp zaczyna prace nad Pudełkiem-w-walizce-, wpływ reprodukcji, który pojawia się w sztuce za sprawą fotografii, odczuwalny jest również w teorii estetyki, historii sztuki i działalności artystycznej. 319
- 1936 W ramach programu Nowy Ład D. Roosevelta Walker Evans, Dorothea Lange i inni fotografowie mają dokumentować wiejskie życie Ameryki w dobie wielkiego kryzysu. 324
ramka: Work Progress Administration (Zarząd Rejestrowania Postępu)
- 1937a Mocarstwa Europy konkurują ze sobą w narodowych pawilonach sztuki, handlu i propagandy podczas międzynarodowej wystawy w Paryżu, tymczasem naziści otwierają w Monachium wystawę Sztuki Zdegenerowanej, dyskredytującą sztukę nowoczesną. 329
- 1937b Naum Gabo, Ben Nicholson i Leslie Martin publikują w Londynie Circle, umacniając instytucjonalizację abstrakcji geometrycznej. 334
- 1937c Pablo Picasso odsłania *Guernicę* w republikańskim pawilonie hiszpańskim na międzynarodowej wystawie w Paryżu. 338

1940-1944

1942a Odejście amerykańskiej awangardy od polityki osiąga punkt ostateczny, gdy Clement Greenberg i redaktorzy „Partisan Review” odchodzą od marksizmu. 348

1942b II wojna światowa zmusza wielu surrealistów do emigracji z Francji do USA; dwie wystawy w Nowym Jorku są wyrazem refleksji o życiu na obczyźnie. 353

ramka: Wygnańcy i emigranci

ramka: Peggy Guggenheim

1943 James A. Porter publikuje w Nowym Jorku *Czarną Sztukę Nowoczesną*, pierwszą naukową analizę sztuki afroamerykańskiej; renesans w Harlemie promuje świadomość rasową. 358

1944a Piet Mondrian umiera, nie ukończywszy *Zwycięstwa boogie woogie*, pracy, która ucieleśnia jego koncepcję malarstwa jako przedsięwzięcia destrukcyjnego. 364

1944b Po wybuchu II wojny światowej „starzy mistrzowie” sztuki nowoczesnej - Matisse, Picasso, Braque i Bonnard rozważali, czy nie odmówić ucieczki z Francji w akcie oporu przeciwko barbarzyństwu: odkryty po wyzwoleniu styl, który wypracowali podczas lat wojny, rzucił wyzwanie nowemu pokoleniu artystów. 369

Okrągły stół | Sztuka w połowie wieku 374

1945-1949

1945 David Smith tworzy *Niedzielny filar*: konstrukcję rzeźbiarską, stworzoną przy wykorzystaniu zasad rzemiosła sztuki tradycyjnej i metody przemysłowej nowoczesnej produkcji. 388

1946 Jean Dubuffet wystawia *hautes pâtes* (grube pasty), potwierdzając skatologiczny trend w powojennej sztuce francuskiej, który wkrótce zyska nazwę „informel” 393

ramka: Sztuka marginesu

1947a W Black Mountain College w Północnej Karolinie Joseph Albers rozpoczyna cykl *Warianty* rok po tym, jak László Moholy-Nagy umiera w Chicago; zaszczepione w USA idee Bauhausu zostają przeformułowane przez różne artystyczne imperatywy i presje instytucjonalne. 399

1947b Publikacja Possibilities w Nowym Jorku obwieszcza wyłonienie się ruchu ekspresjonizmu abstrakcyjnego. 404

1949a Magazyn „Life” zadaje czytelnikom pytanie: „Czy Pollock jest największym żyjącym malarzem w USA?”; twórczość Jacksona Pollocka okazuje się symbolem sztuki nowoczesnej. 411

1949b Cobra, stowarzyszenie młodych artystów z Kopenhagi, Brukseli i Amsterdamu, wydaje magazyn o tym samym tytule, w którym wzywa do powrotu do „podstawowego źródła życia”; w Anglii nowi brutalisci proponują surową estetykę odpowiednią do trudnych warunków życia w powojennym świecie. 416

1950-1959

1951 Druga indywidualna wystawa Barnetta Newmana okazuje się porażką; zostaje wykluczony z grona ekspresjonistów abstrakcyjnych, a później okrzyknięty ojcem minimalistów. 424

1953 Kompozytor John Cage współpracuje z Robertem Rauschenbergiem przy pracy „Ślad opony”; mechaniczny odcisk w różnych pracach Rauschenberga, Ellswortha Kelly'ego i Cy Twombly'ego staje się bronią przeciwko ekspresyjnemu gestowi. 430

1955a Grupa Gutai proponuje podczas swojej pierwszej wystawy w Tokio nową interpretację malarstwa gestu Pollocka, w której termin „action painting” rozumiany jest dosłownie i podejmuje dialog z tradycyjną estetyką japońską. 435

1955b Wystawa „Le mouvement” w galerii Denise René w Paryżu popularyzuje sztukę kinetyczną. 441

1956 Wystawa *This is tomorrow* w Londynie jest kulminacją poszukiwań powojennych relacji pomiędzy sztuką, nauką, technologią, projektowaniem i kulturą popularną, które podjęła grupa Independent, prekursorzy brytyjskiego pop-artu. 447

1957a Dwie niewielkie awangardowe grupy, Międzynarodówka Letrystyczna i Bauhaus Wyobraźni łączą się, aby utworzyć Międzynarodówkę Sytuacjonistyczną, najbardziej zaangażowany politycznie ruch powojenny. 453

1957b Ad Reinhardt pisze „Dwanaście zasad dla nowej akademii”: kiedy Europa na nowo formułuje awangardowe paradygmaty malarstwa, W USA Reinhardt, Robert Rymań i Agnes Martin zgłębiają monochromatyczne siatki. 460

1958 Na okładce magazynu „Artnews” pojawia się *Tarcza strzelnicza* z czterema twarzami, Jaspera Jonesa: dla niektórych artystów, na przykład Franka Stelli, Johns reprezentuje model malarstwa, w którym postać i tło łączą się w jeden obiekt-obraz; dla innych wprowadza on użycie codziennych znaków oraz konceptualną, niejednoznaczność. 466

1959a Lucio Fontana ma pierwszą wystawę retrospekcyjną: używa kiczu, aby podważyć idealizm modernizmu, krytykę tę rozwija jego protegowany Piero Manzoni. 473

1959b Bruce Conner pokazuje w San Francisco Art Association *CHILD* - zmasakrowaną postać siedzącą na wysokim krześle, stworzoną w proteście przeciwko karze śmierci; na zachodnim wybrzeżu rozwija się sztuka asamblażu i środowisk, tworzona przez Connera, Wallace Bermiana, Eda Kienholza i innych, która jest ; dużo bardziej drastyczna, niż jej odpowiedniki w Nowym Jorku, Paryżu etc. 477

1959c Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Nowym Jorku wystawia „New Images of Man”: estetyka egzystencjalizmu zostaje rozciągnięta na politykę zimnej wojny w figuracji, w pracach Alberto Giacomettiego, Jeana Dubuffeta, Francisca Bacona, Willema de Kooninga i innych. 483

1959d Obserwacje Richarda Avendona i Amerykanie Roberta Franka wyznaczają dialektyczne normy nowojorskiej szkoły fotografii. 488

1959e Manifest sztuki neokonkretnej zostaje opublikowany w Rio de Janeiro w formie rozkładówki gazety codziennej *Jornal de Brasil*, zastępując obowiązującą wówczas racjonalistyczną interpretację abstrakcji geometrycznej interpretacją fenomenologiczną. 494

1960-1969

1960a Pod hasłem Nouveau Realisme krytyk Pierre Restany organizuje w Paryżu grupę różnych artystów, która przedefiniowuje paradygmaty kolażu, ready made i monochromu. 504
ramka: Neoawangarda

1960b Clement Greenberg publikuje *Malarstwo modernistyczne*: jego krytycyzm zorientowany na nowe cele i w nowej postaci kształtuje debaty lat 60. 509

ramka: Leo Steinberg i płaska powierzchnia obrazu

1960c Roy Lichtenstein i Andy Warhol zaczynają wykorzystywać w malarstwie komiks i reklamę, w ich ślady idą James Rosenquist, Ed Ruscha i inni: tak narodził się amerykański pop-art. 515

1961 W grudniu Claes Oldenburg otwiera w nowojorskiej East Village Sklep, aranżację przestrzenną naśladującą okoliczne tanie sklepy, której wszystkie elementy są na sprzedaż; przez zimę i wiosnę w lokalu Sklepu odbywa się dziesięć happeningów w wykonaniu Ray Gun Theatre Oldenburga. 520

1962a W Wiesbaden (Niemcy Zachodnie) George Maciunas organizuje pierwsze z cyklu międzynarodowych wydarzeń, które zapoczątkowuje działalność ruchu Fluxus. 526

1962b W Wiedniu grupa artystów, do której zaliczają się Günter Brus, Otto Mühl i Hermann Nitsch, zapoczątkowują akcjonizm wiedeński. 534

1962c Pod wpływem publikacji pracy Camilli Gray *The Great Experiment: Russian Art 1863-1922* na Zachodzie odżywa zainteresowanie zasadami konstruktywizmu Władimira Tatlina i Aleksandra Rodczenki, rozwijanymi na różne sposoby przez młodszych artystów, takich jak Dan Flavin, Carl Andre, Sol LeWitt i innych. 540
ramka: „Artforum”

1962d Clement Greenberg jako pierwszy zwraca uwagę na abstrakcyjną stronę wczesnego pop-artu, cechę, która będzie pojawiać się wielokrotnie w twórczości czołowych przedstawicieli tego kierunku i tych, którzy pójdą ich śladem. 545

1963 Po opublikowaniu wspólnie z malarzem Eugenem Schönebeckiem dwóch manifestów, Georg Baselitz wystawia *Die Grosse Nacht im Eimer* (Wielka noc na nic) w Berlinie. 551

1964a 20 lipca, w 20. rocznicę nieudanego zamachu Stauffenberga na Hitlera, Joseph Beuys publikuje swoją fikcyjną autobiografię i wywołuje rozruchy na Festiwalu Nowej Sztuki w Akwizgranie (Niemcy Zachodnie). 556

1964b *Trzynastu najbardziej poszukiwanych ludzi* Andy'ego Warhola zainstalowano tymczasowo na fasadzie Pawilonu Stanu Nowy Jork podczas wystawy światowej w Nowym Jorku. 562

- 1965 Donald Judd publikuje *Konkretne przedmioty*: minimalizm otrzymuje podbudowę teoretyczną, o którą zadbali jego główni praktycy, Judd i Robert Morris. 568
ramka: Maurice Merleau-Ponty RK
- 1966a Marcel Duchamp realizuje swoją instalację *Etant Donnés* w Philadelphia Museum of Art: jego coraz większy wpływ na młodszych artystów osiąga swój szczyt wraz z pośmiertnym ujawnieniem tego nowego dzieła. 572
- 1966b Otwarcie wystawy *Eccentric Abstraction* w Nowym Jorku: twórczość artystek takich jak Louise Bourgeois, Eva Hesse czy Yayoi Kusama wskazuje na ekspresyjną alternatywę dla rzeźbiarskiego języka minimalizmu. 576
- 1967a Publikacja *A Tour of the Monuments of Passaic, New Jersey* (Spacer śladami monumentów w Passaic, New Jersey). Robert Smithson wskazuje „entropię” jako pojęcie, z którego wywodzi się praktyka artystyczna końca lat 60. XX wieku. 581
- 1967b Włoski krytyk Germano Celant organizuje pierwszą wystawę *arte povera*. 585
- 1967c W swojej pierwszej manifestacji czterech artystów z francuskiej grupy BMPT maluje publicznie, każdy powtarza dokładnie, z płótna na płótno, wybraną, prostą konfigurację: ich forma malarstwa konceptualnego jest ostatnim z rzędu atakiem na „oficjalną” abstrakcję w powojennej Francji. 591
- 1968a Dwa najważniejsze muzea specjalizujące się w najnowocześniejszej, europejskiej i amerykańskiej sztuce lat 60. XX wieku - Stedelijk Van Abbemuseum w Eindhoven i Städtisches Museum Abteiberg w Mönchengladbach - wystawiają prace Bernda i Hilli Becherów, wzbudzając ogromnie zainteresowanie sztuką konceptualną i fotografią. 597
- 1968b Sztuka konceptualna przejawia się w publikacjach Sola LeWitta, Dana Grahama i Lawrence'a Weinerja, podczas gdy Seth Siegelau organizuje jej pierwsze wystawy. 603
ramka: Prasa artystyczna
ramka: Deskilling. Zbędne umiejętności

1969 Wystawa *When Attitudes Become Form* (Kiedy postawy stają się formą) w Brnie i Londynie jest przeglądem dokonań postminimalizmu, natomiast *Anti-Illusion: Procedures/Materials* w Nowym Jorku skupia się na sztuce procesualnej, której trzy zasadnicze aspekty realizują Richard Serra, Robert Morris i Eva Hesse. 610

1970-1979

1970 Michael Asher instaluje swój Pomona College Project: twórczość *site-specific* otwiera pole logiczne między rzeźbą modernistyczną a sztuką konceptualną. RK 616

1971 Guggenheim Muzeum w Nowym Jorku odwołuje wystawę Hansa Haackego i ogranicza udział Daniela Burena w Sixth Guggenheim International Exhibition: praktyki krytyki instytucji napotykają opór pokolenia minimalistów. 621
ramka: Michel Foucault

1972a Marcel Broodthaers instaluje *Musée d'Art Moderne, Departement des Aigies, Section des Figures* (Muzeum Sztuki Nowoczesnej, Departament Orłów, Sekcja XIX wieku) w Dusseldorfie (Niemcy Zachodnie). 625

1972b Międzynarodowa wystawa *Documenta 5* w Kassel (Niemcy Zachodnie) potwierdza instytucjonalną akceptację sztuki konceptualnej w Europie. 630

1972c Ukazuje się *Uczyć się od Las Vegas: inspirowani Las Vegas*, jak również pop-artem architekci Robert Venturi i Denise Scott Brown wystrzegają się „kaczki”, czyli budynku jako formy rzeźbiarskiej, na rzecz „dekorowanej budy”, w której na pierwszy plan wysuwają się symbole pop, ustanawiając stylistyczne kategorie dla projektowania postmodernistycznego. 636

1973 Otwarcie w Nowym Jorku Kitchen Center for Video, Music and Dance: sztuka wideo upomina się o przestrzeń instytucjonalną między sztuką wizualną i performance'em, telewizją i filmem. 644

1974 Wraz z *Trans-fixed*, w którym Chris Burden zostaje ukrzyżowany na volkswagenie garbusie, amerykańska sztuka performance'u dochodzi do ostatecznej granicy fizycznej obecności i wielu jej przedstawicieli porzuca, łagodni czy w inny sposób zmienia swoje praktyki. 649

- 1975a Gdy twórczyni filmowa Laura Mulvey publikuje swój przełomowy esej *Przyjemność wzrokowa a kino narracyjne*, artystki nurtu feministycznego, takie jak Judy Chicago i Mary Kelly, formułują różne stanowiska na temat reprezentacji kobiet. 654
ramka: Prasa teoretyczna
- 1975b Ilya Kabakov kończy swój cykl albumów *Dziesięć postaci*, ważne świadectwo moskiewskiego konceptualizmu. 660
- 1976 W Nowym Jorku równocześnie powstaje RS.1 i odbywa się wystawa *Skarby Tutanchamona* w Metropolitan Museum: o istotnych zmianach w strukturze instytucjonalnej świata sztuki świadczą zarówno alternatywne miejsce, jak i sensacyjna wystawa. 668
- 1977a Wystawa *Pictures* identyfikuje grupę młodych artystów, których strategia zawłaszczania i krytyka oryginalności promują pojęcie „postmodernizmu” w sztuce. 672
- 1977b Harmony Hammond broni feministycznej abstrakcji w nowym czasopiśmie „Heresies”. 676
- 1980-1989**
- 1980 Otwarcie Metro Pictures w Nowym Jorku: nowa grupa galerii ma na celu wystawianie młodych artystów kwestionujących obraz fotograficzny i jego wykorzystanie w mediach informacyjnych, reklamie i modzie. 688
ramka: Jean Baudrillard
- 1984a Victor Burgin wygłasza wykład *Nieobecność obecności: konceptualizm i postmodernizm*: publikacja tego i innych esejów Allana Sekuły i Marthy Rosier sygnalizuje nowe podejście do spuścizny anglo-amerykańskiego fotokonceptualizmu i do pisania o historii i teorii fotografii. 692
- 1984b Fredric Jameson publikuje *Postmodernizm, czyli logika kulturowa późnego kapitalizmu*, a debata o postmodernizmie rozszerza się poza sztukę i architekturę, obejmując politykę kulturalną, i dzieli się na dwa przeciwstawne stanowiska. 698
ramka: Wiedza o kulturze
- 1986 Otwarcie wystawy *Końcówka: odniesienia i symulacje w najnowszym malarstwie i rzeźbie w Bostonie*: podczas gdy dla jednych artystów rzeźba coraz bardziej staje się towarem, inni podkreślają wysunięcie się na pierwszy plan designu i ekspozycji. 702

1987 Zorganizowana zostaje pierwsza akcja ACT-UP: aktywizm w sztuce rozniecony na nowo przez kryzys związany z AIDS, widoczne są współdziałanie różnych grup i interwencje polityczne, wykształca się nowy rodzaj estetyki *queer*. 707
ramka: Wojny o sztukę w USA

1988 Gerhard Richter maluje *18 października 1977*: niemieccy artyści zastanawiają się nad możliwością odnowy malarstwa historycznego. 714
ramka: Jürgen Habermas

1989 Otwarcie *Les Magiciens de la terre*, paryskiej wystawy wyboru dzieł sztuki z kilku kontynentów: dyskurs postkolonialny i wielokulturowa debata wywierają wpływ na produkcję i prezentację sztuki współczesnej. 719
ramka: Sztuka aborygeńska

1990-1999

1992 Fred Wilson prezentuje *Mining the Museum* w Baltimore: krytyka instytucji sięga poza muzeum, a antropologiczny model sztuki projektu, oparty na badaniach terenowych, przyjmuje szeroki krąg artystów 726
ramka: Interdyscyplinarność

1993a Martin Jay publikuje *Downcast Eyes*, przegląd nowoczesnej filozofii pod kątem umniejszania znaczenia widzenia: tę krytykę wizualności eksplorują liczni artyści współcześni. 732

1993b Wraz ze zburzeniem Domu Rachel Whiteread, odlewu szeregowego domu we wschodnim Londynie, w Wielkiej Brytanii na pierwszy plan wysuwa się grupa nowatorskich artystek. 737

1993c W Nowym Jorku na Whitney Biennial mocno zaznacza się twórczość skupiona na problematyce tożsamości, równocześnie z wykształcaniem się nowej formy sztuki upolitycznionej tworzonej przez artystów afroamerykańskich. 741

1994a Wystawa Mike'a Kelleya u szczytu kariery unaocznia dojmujące zatroskanie stanem regresji i obrzydzenia, natomiast Robert Gober, Kiki Smith i inni za pomocą figur zmaltretowanego ciała mówią o seksualności i śmiertelności. 747

1994b William Kentridge kończy *Felix in Exile (Felix na uchodźstwie)*, dołączając do Raymonda Pettibona i innych, których prace są świadectwem nowej ważnej roli rysunku jako takiego. 752

1997 Na 2 Biennale w Johannesburgu Santu Mofokeng wystawia *The Black Photo Album / Look at Me: 1890-1950.* 756

1998 Wystawa dużych projekcji wideo Billa Viola gości po kolei w kilku muzeach: rzutowany obraz staje się wszechobecnym formatem w sztuce współczesnej. 764
ramka: Spektakularyzacja sztuki ramka: McLuhan, Kittler i nowe media

2000-2015

2001 Wystawa Andreasa Gursky'ego w pełni jego kariery, zorganizowana w nowojorskim Museum of Modern Art, sygnalizuje dominację fotografii przejmującej rolę malarstwa, często wykonywanej techniką cyfrową. 773

2003 Wystawami takimi jak *Stacja Utopia* i *Strefa nagiej potrzeby* Biennale w Wenecji akcentuje nieformalną i dyskursywną naturę większości najnowszej produkcji artystycznej i działalności kuratorskiej. 778

2007a Dużą retrospektywą w Cité de la Musique Paryż uznaje znaczenie amerykańskiego artysty Christiana Marclaya dla przyszłości sztuki awangardowej; ministerstwo spraw zagranicznych Francji wyraża własną wiarę w tę przyszłość, wysyłając Sophie Calle, aby reprezentowała Francję na Biennale w Wenecji; Brooklyn Academy of Music zleca Południowoafrykańczykowi Williamowi Kentridge'owi projekt scenografii do swojej inscenizacji Czarodziejskiego fletu. *ramka: Brian O'Doherty i „biały sześcian”* 784

2007b Wystawa *Niemonumentalny: Przedmiot w XXI wieku* zostaje otwarta w New Museum w Nowym Jorku: ekspozycja ta wskazuje na zainteresowanie asamblażem i akumulacjami rozbudzone na nowo wśród rzeźbiarzy młodszego pokolenia. 790

2007c Damien Hirst wystawia *Na miłość boską*, platynowy odlew ludzkiej czaszki wysadzany brylantami, wyceniony na 14 mln funtów; zostaje on sprzedany za 50 mln funtów, co oznacza, że pewna część sztuki jest otwarcie uznawana za sensację medialną i inwestycję rynkową. 798

2009a Tania Bruguera prezentuje *Kapitalizm genetyczny* na konferencji multimedialnej „Our Literal Speed”, performance demonstrujący domniemane więzi i sieci zaufania oraz podobny sposób myślenia wśród publiczności ze świata sztuki, wystawiając te więzi na próbę. 804

2009b Jutta Koether prezentuje w nowojorskiej Reena Spaulings Gallery wystawę <i>Lux Interior</i> , która wprowadza performance i instalację w sam środek znaczenia obrazu: oddziaływanie sieci na najbardziej tradycyjny gatunek artystyczny - malarstwo - jest rozpowszechnione wśród artystów w Europie i Stanach Zjednoczonych.	810
2009c Harun Farocki wystawia szereg dzieł na temat wojny i jej wizji w Ludwig Museum w Kolonii i Rave Row w Londynie, wykazując związek między popularnymi formami rozrywki, jakie umożliwiają nowe media, takimi jak gry wideo, a prowadzeniem nowoczesnej wojny.	818
2010a Ai Weiwei prezentuje w Hali Turbin londyńskiej Tate Modern instalację w wielkiej skali Ziarna słońca: chińscy artyści reagują na gwałtowną modernizację i wzrost gospodarczy twórczością, która wchodzi w relację z obfitym krajowym rynkiem pracy i przekształca się w pełnoprawne społeczne projekty masowego zatrudnienia.	824
2010b Francuska artystka Claire Fontaine, którą „operowanie” przez dwoje asystentów - ludzi - samo w sobie jest podziałem pracy, wizualizuje ekonomię sztuki w dużej retrospektywie w Museum of Modern Art w North Miami na Florydzie: wystawa wyznacza moment pojawienia się awatara jako nowej formy artystycznej podmiotowości.	830
2015 Tate Modern, Museum of Modern Art i Metropolitan Museum of Art planują dalszą ekspansję, natomiast Whitney Museum of American Art otwiera nowy budynek, zamykając okres międzynarodowego wzrostu przestrzeni ekspozycyjnej dla sztuki nowoczesnej i współczesnej, w tym performance'u i tańca.	836
Okragły stół Kłopotliwe położenie sztuki współczesnej	842
Słownik	857
Polecane lektury	866
Wybrane strony internetowe	876
Źródła fotografii	878
Indeks	885